

NEKATERI PRIMERI IN PROBLEMI INTERPRETACIJE IN SINTEZE UMETNOSTNEGA BESEDILA V OSNOVNI ŠOLI

Obravnava umetnostnega besedila ima v osnovni šoli trdno zakoreninjen prostor v učnem načrtu. Že doslej je učni načrt ustrezno poudarjal in ovrednotil obravnavo beril; novi učni načrt (*Program življenja in dela osnovne šole*, Ljubljana, 1984) pa prvič določa tudi število ur za obravnavo posameznih področij pouka slovenskega jezika v vsakem razredu (za primerjavo: v 5. razredu so ure razdeljene takole: jezikovna vzgoja 50, sporočanje 36, književna vzgoja 44, filmska in TV vzgoja 6 in aktualizacija pouka 4 ure). V književno vzgojo vključuje načrt branje in obravnavo beril, književnost in literarno teorijo ter domače branje. Poleg razporeditve snovi in ur pa ima še pojasnila in navodila, ki imajo značaj splošnih metodičnih napotkov. K temu je Zavod SR Slovenije za šolstvo poskrbel še za obširnejša metodična navodila, ki izhajajo v reviji *Vzgoja in izobraževanje*.

Vendar je za uspešno obravnavo v osnovni šoli vse to premalo. Slovenski osnovnošolski učitelji nimajo metodičnega priročnika za obravnavo besedil, še manj pa celostno sodobno metodiko. Še najuspešnejši priročnik za nižje razrede je Marije Kolarjeve *Umetnostno besedilo in učenec*, ki je izšlo pri mariborski pedagoški akademiji. Delo je v prvi vrsti praktične narave, saj podrobno obravnava po deset izbranih besedil v vsakem razredu.

Šolska interpretacija umetnostnega besedila (kratkega berila) zahteva, da učenci po motivaciji najprej enovito, v celoti sprejmejo besedilo, ga podrobno razčlenjujejo in spoznajo, nato pa ga v sintezi ponovno sprejmejo ali oddajo v celoti. Takšno obravnavo priporoča večina sodobne metodične literature v Jugoslaviji in v praksi se je tako delo pokazalo kot uspešno. Literatura teoretično celostno obravnava šolsko interpretacijo umetnostnega besedila od uvodne motivacije do nalog za samostojno delo izven pouka.

Pri tem so nekatere faze pouka teoretično in praktično pogosto podrobno obravnavane, pri nekaterih fazah pa tako sistematično teoretično in praktično obdelavo pogrešamo.

Opozoriti želim na nekatere probleme in pojave pri *interpretaciji* (analizi, obravnavi) in *sintezi* obravnavanja umetnostnih besedil.

Poti k cilju je mnogo in so različne, zato bi jih bilo potrebno čimbolj v celoti in kritično zbrati in urediti ter objaviti bodisi po delih ali v celoti z vsemi možnimi (poznanimi in novimi) pripomočki vred. V Sloveniji se o tem zelo malo objavlja, saj je metodika nasploh v podrejenem položaju tako na kadrovskih šolah kot v literaturi. Dober premik naprej je bil narejen v novih programih za izobraževanje učiteljev na visoki stopnji.

Iz širokega spektra interpretacije in sinteze navajam nekatere značilne primere za obravnavo v osnovni šoli, še posebej na razredni stopnji. Ob tem opozarjam na probleme, ki nastajajo v zvezi s tem.

Interpretacija lahko obravnava različne ravnine in elemente besedila, seveda pa ne vseh hkrati, ne vseh pri obravnavi istega besedila ali v isti učni uri.

Kadar imamo problemski pouk, takrat je bistveno problem zastaviti (odpreti) in ga na istem področju – isti kraj, oseba, motiv idr. – tudi končati (zapreti). To je možno z različnimi

* Prebrano na 11. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije 16.–19. oktobra 1985 v Sarajevu.

postopki in pripomočki, tako od fraze do novega upovedovanja, od odlomka do spoznanja knjige, od glasbene ali likovne motivacije do glasbenega ali likovnega sporočila ipd.

V 4. razredu sta v berilih *Smetiščni muc* in *Kako kuhamo krompirjevo juho* zanimivi frazi, ki ju lahko uporabimo za izhodišče: »Če ti to kaj pove« in »Da je krompirjeva juha okusna, mora vanjo stopiti svinja«. V prvem primeru gre za zafrkljivo vzvišenost, iz katere veje misel, da drugi sogovornik prav malo ve. V drugem primeru je preneseni pomen med *svinja stopi v juho* in v *juhi je treba skuhati svinjske tace*. Oboje je tudi osnovni moto teh dveh beril.

Do odlomka se avtorji slovenskih beril obnašajo precej mačehovsko, saj le redko zvemo, da gre za odlomek. In vendar je lahko obravnava odlomka odlično izhodišče za spodbujanje branja cele knjige. Pogosto bi ob obravnavi odlomka vsebino celotneje, bolj poglobljeno spoznali, če bi vsaj učitelj poznal druge okoliščine v knjigi. Tak tipični primer je v tretjem razredu berilo *Čez Savo*. Šele poznavanje celotne knjige (za šolo prirejene izdaje Haceta *Iz komisarjevih zapiskov*) nas natančneje postavi v okoliščine – leto vojne, kraj, osebe, njihova naloga.

Podoben odnos kot do odlomka je v naših berilih tudi do prevoda. Le redko zvemo, da je besedilo prevedeno, še redkeje pa, iz katerega jezika je prevedeno, čeprav je v berilih precej besedil, ki niso slovenskega izvora. V posameznih razredih v naših osnovnih šolah pa so poleg Slovencev tudi otroci drugih narodov in narodnosti. In zakaj ne bi učenci že od zgodnjih let spoznavali, da obstaja več narodov in kultur, saj so vendar v stiku z vsem tem!

Glasbena motivacija pri obravnavi pesmi *Naša vojska* (*Kdo pa so ti mladi fantje*) lahko izvira iz predvajanja petja in iz pomena »naša vojska«, problem pa se da uspešno zaključiti s spodbujeno željo učencev, da se pri glasbeni vzgoji naučijo pesem peti, ker je vsebina »naša vojska« postala njihova vsebina.

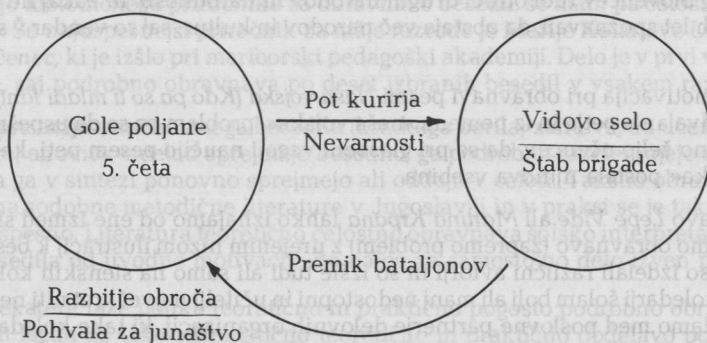
Za obravnavo *Lepe Vide* ali *Martina Krpana* lahko izhajamo od ene izmed slik ilustracij in zaključimo obravnavo (zapremo problem) z urejenim nizom ilustracij k besedilu. Take ilustracije so izdelali različni avtorji in so izšle tudi ali samo na stenskih koledarjih. Žal pa so taki koledarji šolam bolj ali manj nedostopni in učitelji največkrat niti ne vedo zanje, saj ne spadamo med poslovne partnerje delovnih organizacij, ki take koledarje razpošiljajo. Potrebno bi bilo vse dostopne in uporabne vire zbrati in ponuditi šolam kot gradivo za pouk. (Leta 1977 je izšel na 6 in 12 straneh barvni stenski koledar z reprodukcijami Perkovich olj *Lepe Vide* v velikosti 41 × 31 cm, leta 1983 pa koledar s kraljevimi ilustracijami *Martina Krpana* s slovenskimi, srbohrvatskimi in angleškimi podnapisi in spremnim besedilom – izdala Galerija Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki, tisk Večer, Maribor, 1982.)

Jezikovne posebnosti v besedilih uvajajo učence v spoznavanje stilne zaznamovanosti in s tem v spoznavanje razvejenosti jezika. V drugem razredu je v berilu *Bela kepa* primer slabšalnih besed – mače, pritepsti se. Učenci spoznajo slabšalni prizvok in pomen besed ter seveda tudi njihovo nevtrarno rabo. V nadaljevanju pa slabšalnost primerjajo še z drugimi znanimi slabšalnimi izrazi. Po izvoru besed lahko spoznajo prvotni in preneseni pomen, npr. pri *Vorančevi Poti iz šole* je saninec kot sneg, primeren za vprežne sani. Tu prenos pomena ni zapleten in je hitro spoznaven. Pri besedi kraguljčki v istem tekstu pa je potrebno spoznati daljšo pot prenosa pomena. Sprva so imeli drobne zvončke privezane na noge kragulji ali sokoli lovci. Ti zvončki so opozarjali gospodarja, kje je njihova ptica. Zvončki, ki jih obesimo na konje, so tudi majhni in pravtako opozarjajo okolico, kod dirjajo konji. Pomen majhnosti in opozarjanja je ostal, z njim je ostal prvotni izvor kragulj, njegovo vlogo nosilca zvončkov pa je prevzel konj. In vendar se zvončki ne imenujejo konjički, temveč kraguljčki.

Analiza moralnih, psiholoških in filozofskih lastnosti junakov razvija in utrjuje v učencih moralne vrednote in jih vodi v spoznavanje različnosti ljudi in sveta. Pri tem še posebej razvijamo temeljne lastnosti socialistične morale, kot so odnos do dela (npr. v berilu Roke), odnos do družbene lastnine in do socialističnega samoupravljanja. Učenci spoznavajo različna psihološka stanja (strah, pogum) in različne poglede na svet (od vraževnosti in pobožnosti do dialektičnega materializma).

Obravnava zgradbe besedila utrjuje književnoteoretična spoznanja, ponazarja prostor in čas in razvija analitično in sintetično mišljenje ter vodi k redu, urejenosti v sporočanju. S primeroma *Kurir Pete čete* in *Potolčeni kramoh* skušamo ujeti prostor in urejenost sporočila. Z geometrijskimi oznakami prostora in s črtnimi oznakami gibanja lahko ponazorimo ves potek dogajanja. Pri *Potolčenem kramohu* (6. razred) ponazorimo pot iz šole domov in igro ob potoku ter najbistvenejše dogodke. Obenem pa ponazorimo zgradbo sporočila in pridobimo pisno dispozicijo za obnovo.

B. Čopić: KURIR PETE ČETE

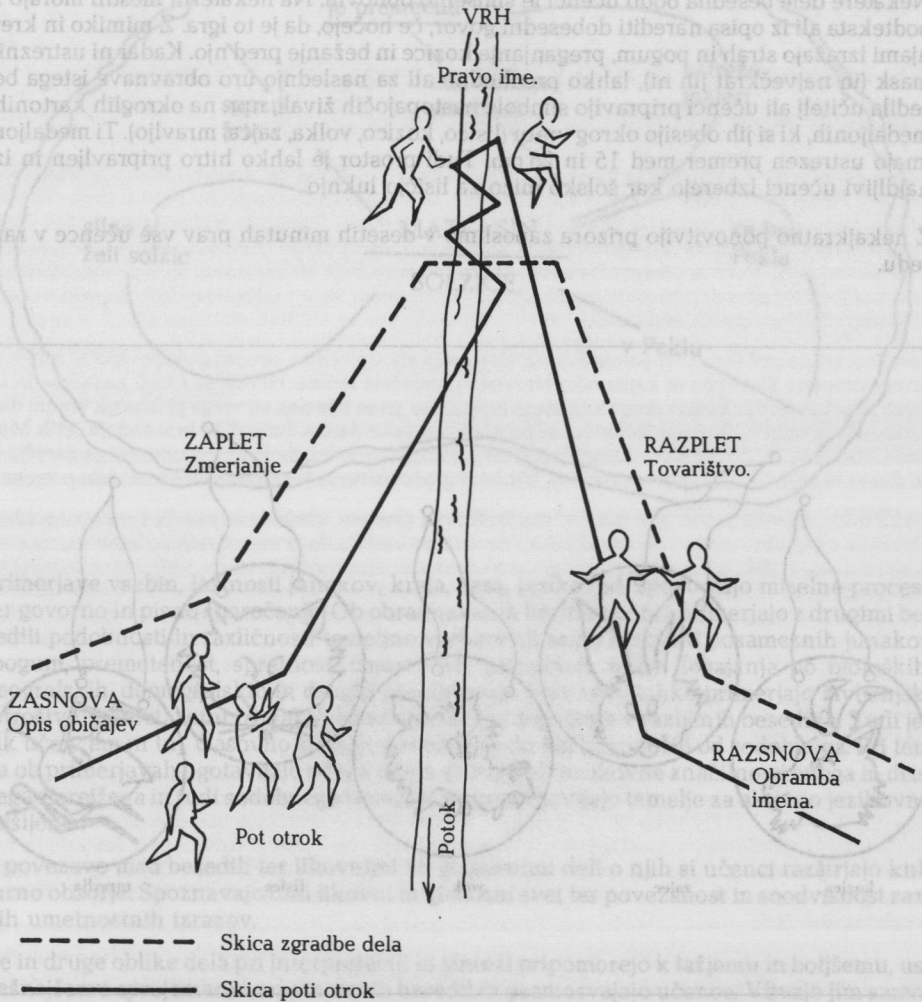
Stik začetek-konec (ali kjer problem odpremo, tam ga tudi zapremo) lahko prostorsko tipično najdemo v *Kurirju Pete čete*, kjer se dogajanje prične z obkolutitvijo na Golih poljanah in se po razbitju obroča prav tako na Golih poljanah razreši. V *Solzicah* je na začetku in koncu v ospredju mati. Najprej si močno zaželi solzic (cvetja), na koncu pa je neizmerno vesela dečkovega dejanja (poguma in žrtvovanja).

To so le nekatere poti v tistem delu interpretacijske obravnave besedila, ki zajema navadno središčni del učnega procesa.

Oglejmo si še primere *sinteze!* Ta mora združiti vsa spoznanja o umetnostnem besedilu (spoznavni in čustveni svet), tako da dobi besedilo višjo kvaliteto kot pri prvem sprejemanju. Od začetka obravnave besedila, ko so ga učenci prvič sprejeli v celoti, se je ta celotnost razbila, zato jo je treba ponovno vzpostaviti in dobiti morda višjo kvaliteto. To je seveda možno, saj sedaj učenci že marsikaj razumejo, kar so na začetku morda samo slutili.

Med mnogimi oblikami sinteze naj navedem dramatizacijo, obnovo, primerjavo, likovno in glasbeno povezavo ter vkomponiranje odlomka v celoto.

PREŽIHOV VORANC: Potolčeni kramoh

Ob *Potolčenem kramohu* se lahko skica skoraj pokriva s skico zgradbe sporočila. Če pa posamezne faze ali dele poimenujemo s konkretnimi vsebinami, dobimo dispozicijo za obnavljanje, sestavljeno iz petih točk.

Prežihov Voranc: *Potolčeni kramoh*:

1. opis običajev, 2. zmerjanje, 3. pravo ime, 4. tovarištvo, 5. obramba imena.

Dramatizacija besedila, ki ni pisano v obliki dramskega teksta, zahteva od učencev dobesedne ponovitve, smiselne obnovitve, ustavčitve, igro mimike in kretenj, opredmete-

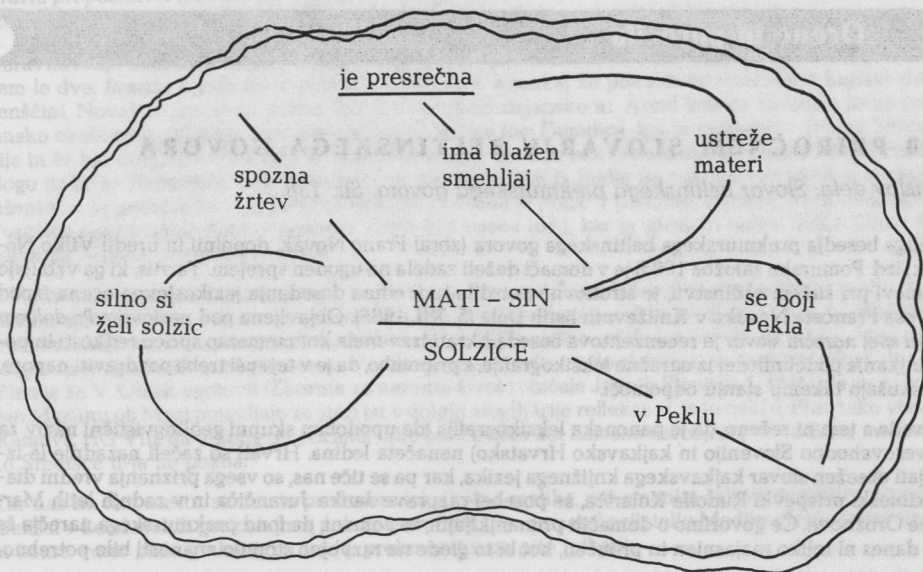
nje, organizacijo prostora ipd. V besedilu *Lisica in kozica* (3. razred) so možni vsi ti pojavi. Lisica govori ves čas skoraj isto besedilo, zato se ga učenci (igralci lisice) naučijo na pamet. Nekatere dele besedila bodo učenci le smiselno obnovili. Na nekaterih mestih morajo iz podteksta ali iz opisa narediti dobesedni govor, če hočejo, da je to igra. Z mimiko in kretanjami izražajo strah in pogum, preganjanje kozice in bežanje pred njo. Kadar ni ustreznih mask (in največkrat jih ni), lahko predhodno ali za naslednjo uro obravnave istega besedila učitelj ali učenci pripravijo simbole nastopajočih živali, npr. na okroglih kartonih-medaljonih, ki si jih obesijo okrog vratu (lisico, kozico, volka, zajca, mravljjo). Ti medaljoni imajo ustrezen premer med 15 in 25 cm. Tudi prostor je lahko hitro pripravljen in iznajdljivi učenci izberejo kar šolsko mizo za lisičjo luknjo.

Z nekajkratno ponovitvijo prizora zaposlimo v desetih minutah prav vse učence v razredu.

Obnove vseh vrst aktivirajo učenčev intelekt in spodbujajo organizirano delo. Tako pri ustnih kot pri pisnih obnovah je ustrezno pripraviti dispozicijo, ki učence vodi skozi sporočilo. Včasih je taka dispozicija dana že s samo zgradbo besedila (npr. pri *Kurirju pete čete* ali pri *Potolčenem kramohu*), spet drugač so to lahko likovna dela, ki jih učenci uredijo v vrstni red in nato ob njih sporočajo. Lahko so točke dispozicije razvrščene po številčnem ali abecednem redu, lahko pa so podane tudi v obliki miselnega vzorca, kjer mora biti posebej poudarjen osrednji problem, iz katerega izvirajo drugi problemi. Če se le da, oblikujemo vzorec v videz možganov, kot to uspešno dela angleški psiholog Tony Buzan.

Za primer navajam Vorančeve *Solzice*.

Primerjave vsebin, lastnosti junakov, kraja, časa, jezika ipd. spodbujajo miselne procese ter govorno in pisno sporočanje. Ob obravnavanih berilih učenci primerjajo z drugimi besedili podobnosti in različnosti temeljne vsebine ali samo lastnosti posameznih junakov (pogum, premetenost, spretnost, cmeravost); primerjajo kraje dogajanja po bioloških, geografskih, demografskih in drugih posebnostih. Prav tako lahko primerjajo življenjski (otročstvo, starost), letni (zima) ali zgodovinski čas dogajanja v različnih besedilih. Tudi jezik učencem ni tuj. Časovno starejše besedilo bodo kaj hitro ločili od sodobnega. Pri tem pa ob primerjavah ugotavljajo odnos novo: starejše ali jezikovne značilnosti enega in drugega starejšega in tudi sodobnega besedila. Tako si razvijajo temelje za aktivno jezikovno mišljenje.

S povezavo med besedili ter likovnimi ali glasbenimi deli o njih si učenci razširjajo kulturno obzorje. Spoznavajo tudi likovni in glasbeni svet ter povezanost in soodvisnost raznih umetnostnih izrazov.

Te in druge oblike dela pri interpretaciji in sintezi pripomorejo k lažjemu in boljшему, uspešnejšemu sprejemanju umetnostnih besedil in osamosvajajo učence. Vlivajo jim samozavest in jih vodijo k temu, da bodo znali tudi samostojno uspešno sprejemati kulturo z branjem, poslušanjem, gledanjem, pripovedovanjem.

Naloga metodikov in vseh, ki se ukvarjajo s poukom, je, da uspešne oblike pouka spoznavajo, urejajo, zbirajo gradivo in ga objavljajo, da bo dostopno učiteljem in prek njih tudi učencem. Učni načrt je vnaprej določil za vsak razred po 25 besedil. Sedaj je potrebno za vsako besedilo urediti dosje z možnimi metodičnimi postopki in z dosegljivim didaktičnim gradivom.

Jože Lipnik
Pedagoška fakulteta v Mariboru